

הצעת דגם חדש להבניית "דור שלישי" במסמכי הקוד האתי לאנשי חינוך והוראה

המחקר שלפנינו חשף את היעדר הקשר בין תהליך ההתמחות בהוראה לבין הנחלתו של קוד אתי פרופסיונלי. הסיבות לכך יכולות להיות מגוונות: (1) העובדה שעדיין אין במערכת קוד אתי מחייב, אלא רק ארבע הצעות, ייתכן שהיא גרמה לכך שרוח הקוד וסעיפיו לא יחלחלו לסדנאות המורים החדשים; (2) ריבוי המסמכים (ארבעה) ומורכבות הניסוח של חלק מהסעיפים בהם, בעיקר במסמכי "הדור הראשון", הרחיקו את השימוש האופרטיבי בהם; (3) קיים פער בין תהליכי ההכשרה האקדמיים במכללות לחינוך ובאוניברסיטאות לבין העשייה החינוכית בשדה ההוראה והחינוך, וייתכן שהקוד האתי נתפס כתקנון התנהגותי למורים בפועל ולא כמסמך שיש לו השפעה גם על תהליכי ההכשרה והליווי בכניסה למקצוע; (4) המורכבות של מקצוע ההוראה ומעמדו הפרובלמטי בחברה, ייתכן כי הוא גרם לאנשי הפרופסיה ולמכשירי המורים להמנע מלהביא בפני מורים עוד הגבלות ודרישות, ולאפשר להם לעצב לעצמם מחויבויות פרופסיונליות אישיות.

לפיכך, קיים צורך אמיתי ללכד בין שני התהליכים הפרופסיונליים האלה: **ההתמחות בהוראה** ו- **הקוד האתי**. נציין כי אין די בניסוח קוד אתי, ואפילו לא בפרסומו או בהצגתו בפומבי, אלא יש לדאוג כי חברי הפרופסיה יכירו את הקוד האתי היכרות פעילה, וכי הוא יוטמע לתוך עבודתם היומיומית (אדם, 2009), זאת מכיוון שלקוד אתי יש תפקיד חינוכי הן לגבי חברי פרופסיה ותיקים, והן לגבי חברי פרופסיה חדשים (אמיר, 2000).

להלן מוצע דגם, אשר עשוי לסייע בהנגשת הקוד האתי וערכיו למתכשרים להוראה, למתמחים, למורים חדשים, למורים ותיקים, למורים-חונכים ולמנהלים. דגם זה יכול להוות תשתית להבניית "דור שלישי" במסמכי הקוד האתי לאנשי חינוך והוראה, אשר יזכה להיכנס כקוד מוכר, נלמד ואף מחייב במסגרת הפרופסיה. בדגם המוצע אין חידוש במהות הדרישות הפרופסיונליות מאיש החינוך וההוראה, אולם יש בו חידושים מבחינת המיקוד והניסוח, במטרה להנגיש את הקוד האתי לקהל היעד אליו הוא מכוון.

להלן שישה עקרונות אשר הנחו את כתיבת הדגם המוצע:

1. סעיפי הקוד יאורגנו על-פי מושגי ערך.

2. סעיפי הקוד יהיו מנוסחים בצורה פשוטה ומעשית.

3. סעיפי הקוד ינוסחו בניסוח פוזיטיבי.

4. סעיפי הקוד ייצגו את אופי מקצוע ההוראה, ולא רק סעיפי משמעת כלליים.
5. סעיפי הקוד יכללו את זכויות הפרט, החברה והמקצוע.
6. סעיפי הקוד יכללו, בניסוח מקוצר ומתומצת, את כל הדרישות הפרופסיונליות שהופיעו בארבע ההצעות הקודמות.

1. ניסוח על-פי מושגי ערך – פירוט הערכים באופן גלוי ומפורש

חשוב כי בקוד אתי יהיה פן ערכי גלוי. קל יותר להתחבר לערכים מאשר לתקנון של "עשה או "אל תעשה", גם כשיש בבסיסו עיגון ערכי יציב. על-פי רוב כישלון האדם הוא בפן המעשי ולא בפן האידיאולוגי-הצהרתי. חיבור גלוי בין ערך מפורש לבין דרישה מעשית עשוי לקדם את ההיענות לדרישה, שכן הערך הופך למעין נימוק או סיבה להתנגדות הפנימית, שעלולה להיווצר אצל איש הפרופסיה לנוכח הדרישות, מעצם ניסוחן כדרישות. לאור זאת, סעיפי הקוד יאורגנו סביב מושגי ערך ולא סביב רשת המחויבות ללקוחות, למקצוע, לתלמידים, להורים או לעמיתים, כפי שהוצגו בארבע ההצעות שחוברו עד היום.

2. ניסוח פשוט ומעשי

על הקוד להיות מנוסח באופן פשוט ומעשי, כך שיוכל לשמש את כל עובדי ההוראה, ואף את הנכנסים בשערי ההוראה. כללי התנהגות מקצועית ברורים עשויים להבטיח שכל חבר בקבוצה יבצע את פעולותיו בצורה הטובה ביותר (כהן-ג'וור, 1998; שפלה, 2006). מערכת כללי אתיקה צריכה להיות בנויה בצורה כזאת שתהיה אפשרות קלה ונוחה להתנהג על-פיה. יש להימנע מניסוח מופשט, המכביד על הבריות. הקוד האתי צריך להיות פשוט, ספציפי ובהיר (אמיר, 2000).

3. ניסוח חיובי של ההתנהגות הרצויה

כדי להפיג התנגדויות אפשר להסיר ניסוחים בעלי אופי מגביל, לטובת ניסוח פוזיטיבי. כשהקוד מנוסח בצורה של כללים מגבילים או אסורים, הוא בדרך כלל נוטל על עצמו את האפיון המעניש. לעומת זאת, כשהכללים מנוסחים וכתובים בצורה של הנחיה כיצד יש לפעול, ההיבט המעניש מתחלף בהיבט מחנך ומנחה (שפלה, 2006). גישת ההיענות לאתיקה (compliance approach) מדגישה את האיום בגילוי ואת הענישה, כדי לנתב את ההתנהגות לכיוונים חוקיים רצויים. גישה זו מבוססת על ההנחה לפיה הפרט נמנע מפעולה, כדי לחמוק מהמצב שבו יהיה צורך להפעיל נגדו סנקציות חוקיות. בגישה זו כללי הקוד האתי מונעים התנהגות שאיננה רצויה. גישת היושר הארגוני מושתתת על תפיסת השליטה העצמית (self

(governance). על-פי גישה זו קוד אתי מעניק חיים לערכים המנחים את הארגון ויוצר סביבה תומכת בין העובדים. הצורך לציית לחוק נתפס יותר כהיבט חיובי של החיים הארגוניים, מאשר כאילוץ לא רצוי, הנכפה על ידי גורמים חיצוניים. גישת היושר הארגוני מאופיינת בקידום ההתנהגות הרצויה (Lindsay, 1994; Paine, 1994). ניסוח חיובי יכול גם לסייע בשימוש בקוד כהבטחת מנגנון בקרה פנימי של הפרופסיה וחבריה באשר לעמידה בסטנדרטים אתיים. (כפיר, שמאי וקינן, 2001; לוי, 1981; Kerr, 1992; Kaptein & Wempe, 1998).

4. ניסוח המייצג את אופי המקצוע

הקוד ייצג את אופי מקצוע ההוראה וייתחם למאפיינים ייחודיים של ההוראה, שכן ככל שמטשטש הגבול בין כללי התנהגות מקצועיים לבין כללי משמעת או חוקים כלליים, מעמדו של המקצוע שבכללי עוסקים יורד (כרמי, 2003).

5. ניסוח הכולל את זכויות הפרט, החברה והמקצוע

בניסוח הקוד יעוגנו **זכויות הפרט**, התלמיד וההורה, שכן הפרט זכאי לקבל את השירות הטוב ביותר מאיש המקצוע. איש המקצוע אינו רשאי לפגוע בזכויות הפרט, ולמעשה מוטל עליו להקפיד על מתן שירות בתחום שהוא מומחה (House, 1990; Simons, 1989). כמו כן צריך לעגן בקוד האתי את **טובת הכלל**. להוראה יש תפקיד חברתי מובהק. בהיעדר אידאולוגיה חברתית המניחה את טובת הזולת כנר לרגליה, לעתים תמצא סתירה בין עיקרון זכויות הפרט לבין עיקרון טובת הכלל (כפיר, שמאי וקינן, 2001). הקוד האתי יעגן אף את **זכויות הפרופסיה והפרופסיונליים** כדי לשמר את מעמדם ואף להעלותו. כלומר, בצד עקרונות שמירת זכויות הפרט וטובת הזולת יוגדרו אף חובות הפרופסיונל כלפי עמיתיו וכלפי הפרופסיה עצמה. תפקיד הקוד האתי הוא להציב מערכת משולבת של כללים המגנים בו-זמנית על אנשי המקצוע ועל מקבלי השירות (אמיר, 2000; שפיר, 2006).

6. ניסוח הכולל את כל הדרישות הפרופסיונליות שנכתבו בארבע ההצעות הקודמות

הקוד האתי המוצע יכלול, אם כי בקצרה ובתמציתיות, את כל הדרישות הפרופסיונליות, שהופיעו בארבע ההצעות הקודמות, על מנת לעגן בדגם החדש את כל הדרישות, שהופיעו במסמכים הקודמים. כמו כן, כל הערכים שנחשפו כעומדים בבסיס המסמכים הקודמים יוזכרו בפתיח המסמך. שני סעיפים בלבד בהצעה החדשה הם סעיפים, אשר אין להם מקבילה בהצעות הקודמות, והם נדרשים כעת, בחלוף למעלה מעשור

שנים מאז כתיבת המסמך האחרון של עמותת המורים. סעיפים אלו עוסקים בשליטה במיומנויות מחשוב ותקשוב (להלן סעיף 3.7) ובהופעה הולמת (להלן סעיף 8.3).

לאחר שתיארנו את העקרונות המנחים לכתיבת הדגם להצעת הקוד האתי לאנשי חינוך והוראה – "הדור השלישי", נפרט להלן את הערכים וכללי ההתנהגות, בהצעת הדגם החדש. פירוט הערכים כולל את הערכים האתיים ואת הערכים המקצועיים, אשר עמדו בבסיס ארבע הצעות הקוד האתי, ואשר עליהם מושתת גם דגם הקוד האתי, המוצע במחקר זה.

חלק א'

הקוד האתי לאנשי חינוך והוראה מושתת על ערכים אתיים וערכים מקצועיים. הערכים האתיים כוללים: ערכים הומניסטיים-כלליים, ערכים קהילתיים-חברתיים וערכים מצפוניים-אישיים. הערכים המקצועיים כוללים: ערכים כלל-מקצועיים וערכים ספציפיים למקצוע ההוראה. להלן פירוט הערכים, עליהם מושתת הקוד האתי, והם מהווים את התשתית הערכית להתנהגות אנשי חינוך והוראה.

1. ערכים אתיים

1.1 ערכים הומניסטיים-כלליים: כבוד האדם, שוויון, שלום הילד, זכויות הילד, מימוש עצמי, חירות המחשבה, הצלת הנרדף, דמוקרטיה, הומניזם, שלום, סובלנות וסולידריות.

1.2 ערכים קהילתיים-חברתיים: השתלבות בחברה, פיתוח גישה תרבותית, הנחלת מורשת, נאמנות למדינה, כיבוד הורים וסמכות הורית.

1.3 ערכים מצפוניים-אישיים: יושר, שמירת סודיות, אחריות, אחריות, אמינות, מוסריות ונאמנות.

2. ערכים מקצועיים

2.1 ערכים כלל-מקצועיים: חופש ההתאגדות, זכויות העובד, אחריות מקצועית וכבוד המקצוע.

2.2 ערכי מקצוע ההוראה: מעמד המורה, ההוראה כפרופסיה, הקניית דעת, חשיבה פדגוגית, קידום החינוך, פיתוח כושרי למידה, התמקצעות בחינוך, עבודת צוות, קליטת מורים חדשים, שליטה בידע עדכני, מוסר עבודה, חובת דיווח, לשון נקייה, רפלקטיביות בחינוך, יצירתיות בחינוך ופתיחות בחינוך.

חלק ב'

הקוד האתי לאנשי חינוך והוראה מפרט את כללי ההתנהגות, המבוססים על הדרישות הפרופסיונאליות, שנכתבו בארבע ההצעות של קוד אתי, שנכתבו בישראל. כללי ההתנהגות מובאים בניסוח מתומצת ומקוצר, והם ממוקדים בתשעה ערכים מרכזיים: כבוד האדם וזכויות התלמיד, הקניית דעת ופיתוח כישורים, מקצועיות, יצירתיות, יושר ומוסר עבודה, אחריות ואחריות, עבודת צוות, כבוד המקצוע ונאמנות חברתית. להלן פירוט כללי ההתנהגות בדגם החדש המוצע לקוד אתי לעובדי חינוך והוראה – "הדור השלישי".

1. כבוד האדם וזכויות התלמיד

- 1.1 להתייחס בשוויונית לתלמידים, להורים ולעמיתים, ללא אפליה או משוא פנים.
- 1.2 להתייחס בכבוד לתלמידים, להוריהם ולעמיתים.
- 1.3 לשמור על סודיות המידע הקשור בעבודת ההוראה.
- 1.4 לדאוג להצלחת כל התלמידים ולקדם תלמידים מתקשים.
- 1.5 לגלות אכפתיות, רגישות והקשבה לצרכיו הייחודיים או למצוקותיו של כל תלמיד ולסייע לו.
- 1.6 לקדם את התפתחותם ורווחתם של התלמידים.
- 1.7 לדרוש מהתלמידים להתייחס בכבוד לחבריהם, להוריהם, למוריהם ולזולתם.

2. הקניית דעת ופיתוח כישורים

- 2.1 להנחיל לתלמידים דעת ודרכי קניית ידע.
- 2.2 לפתח בתלמידים כישורי חשיבה וכישורי חיים.
- 2.3 להנחיל לתלמידים מידות טובות וערכים.
- 2.4 לטפח בתלמידים את כושר "הבחירה בטוב".

3. מקצועיות

- 3.1 לשלוט בתחום הדעת ובהוראתו.
- 3.2 לתכנן את ההוראה, לארגנה ולגוון בדרכי הוראה, למידה והערכה.

3.3 לבצע את המשימות המקצועיות, הפדגוגיות והחינוכיות באופן יעיל.

3.4 להשתתף במסגרות של תהליכי פיתוח מקצועי וליישם את הנלמד.

3.5 לבצע תהליכי הערכת לומדים על-פי שיקולים מקצועיים בלבד.

3.6 להשתמש בשפה תקינה ומקצועית.

3.7 לשלוט בטכנולוגיות מחשוב ותקשוב.

3.8 לבסס את ההוראה על תהליכים רפלקטיביים של המעשה החינוכי.

4. יצירתיות

4.1 לגלות יוזמה בתחומי העשייה החינוכית.

4.2 לטפח את הסביבה הלימודית.

4.3 ליצור מעורבות של תלמידים בלמידה ובהבניית נורמות התנהגות.

4.4 לעודד מעורבות ושיתוף פעולה של הורים.

5. יושר ומוסר עבודה

5.1 להקפיד על שמירת נהלי המוסד החינוכי.

5.2 לדייק בזמנים ולהקפיד על מוסר עבודה.

5.3 להזדהות עם תפיסת תפקיד המורה כמחנך.

5.4 להתמסר לעבודת ההוראה ולשמש דוגמה אישית לתלמידים.

5.5 להשתמש בידע בתבונה, ומתוך יושר אינטלקטואלי.

5.6 להקפיד על דיווחי אמת להנהלת המוסד החינוכי.

5.7 לנצל את המעמד והסמכות לטובת החינוך בלבד.

6. אחריות ואחריותיות

- 6.1 להיות אחראי על מעשה ההוראה ועל בקרת איכות מתמדת.
- 6.2 להיות אחראי על שלום התלמידים וביטחונם.
- 6.3 לתת לכל תלמיד משוב שיטתי על מצבו הלימודי והחברתי.
- 6.4 לדווח להורים באופן שיטתי על מצבו הלימודי והחברתי של ילדם.
- 6.5 לטפל בבעיות משמעת מתוך מודעות לכבוד התלמיד, חובותיו וזכויותיו.
- 6.6 לדווח לגורמים המוסמכים על הצטרפות להוראה של מי שידוע כלא מתאים.
- 6.7 לשתף תלמידים במחקר או בניסוי אך ורק לאחר קבלת אישור מוסמך.
- 6.8 לשמור על יחסי מורה-תלמיד נורמטיביים.

7. עבודת צוות

- 7.1 לשתף פעולה עם העמיתים בצוות.
- 7.2 לסייע בקליטתם ובהשתלבותם של עובדי הוראה חדשים.
- 7.3 לבסס תרבות עבודה מוסדית המאופיינת בשיתופיות ובהפריה הדדית.
- 7.4 להשתלב בפעילויות המוסד החינוכי.
- 7.5 לעבוד בשיתוף פעולה עם גורמי סיוע כמו יועץ, פסיכולוג וכיו"ב.

8. כבוד המקצוע

- 8.1 לשמור על כבוד מקצוע ההוראה.
- 8.2 לשמור על כבוד המוסד החינוכי.
- 8.3 להופיע בלבוש הולם.
- 8.4 לסייע במניעת פגיעה כלשהי באנשי חינוך והוראה.

9. נאמנות חברתית

9.1 להיות נאמן למטרות החינוך, להוראות משרד החינוך ולמוסדות המדינה.

9.2 לקדם ולבסס ערכי מורשת יהודית ותרבות העמים.

9.3 ליישם את ה"אני מאמין" המוסדי.

לאור הדיון כולו מתבקשות מספר המלצות. ההמלצות מובאות להלן בעמוד הבא.

6. המלצות

בעקבות ממצאי המחקר ומסקנותיו להלן 7 המלצות, אשר תקדמנה את כתיבת הקוד האתי לאנשי חינוך והוראה והטמעתו.

(1) מומלץ להסדיר קוד אתי מחייב לאנשי חינוך והוראה. בניסוח הקוד החדש צריך להיות פן ערכי גלוי;

(2) מומלץ לקבוע, כי במהלך ההכשרה להוראה יתווסף באשכול לימודי החינוך קורס בנושא: אתיקה מקצועית לעובדי הוראה.

(3) מומלץ לקבוע נוהל מחייב על-פיו כל מתמחה וכל מורה חדש יכירו את הקוד האתי של המקצוע;

(4) מומלץ כי בסדנאות ההתמחות, לצד תהליכי התמיכה במתמחים והעצמתם, יילמד פרק חובה בנושא אתיקה מקצועית של מורים;

(5) מומלץ כי הקורס למורים חדשים (לאחר שנת ההתמחות), במסגרת חובת הפיתוח המקצועי של עובדי הוראה, יהיה מושתת על הקוד האתי לאנשי חינוך והוראה;

(6) מומלץ, כי בקורסים להכשרת חונכים ומלווים - יילמד פרק בנושא אתיקה מקצועית;

(7) מומלץ, כי בקורסים להכשרת המנהלים בישראל יילמד פרק בנושא אתיקה מקצועית.